

Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir İlmihâl: Şerâ'it-i İslâm

Mehmet Fatih Uzun

Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

orcid.org/0000-0001-6096-0415

ror.org/010t24d82

mfuzun@dho.edu.tr

Öz

Bu çalışmada Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait *Şerâ'it-i İslâm* adlı müellifi bilinmeyen manzum bir ilmihâl değerlendirilecektir. Eski Türkiye Türkçesi döneminde telif-tercüme faaliyetlerinin başlamasıyla beraber dinî eserler Arapça ve Farsçadan tercüme yoluyla Türkçeye kazandırılmış veya dinî konuları halka öğretmek amacıyla doğrudan Türkçe eserler kaleme alınmıştır. Türkçe kaleme alınan eserler arasında temel dinî bilgileri öğretmek ve halka anlatmak için yazılan manzum ilmihâller önemli bir yer tutmaktadır. *Şerâ'it-i İslâm* isimli manzum ilmihâl de bu dönemde kaleme alınan eserlerden biridir. Mesnevi nazım şekliyle didaktik tarzda telif edilen bu ilmihâl, sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. İslam'ın şartlarının anlatıldığı *Şerâ'it-i İslâm*, kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac fasıllarından oluşmaktadır. Eserde genel olarak kelime-i şehadet getirerek Allah'ın birliğini tasdik etmenin gerekliliği, namazın ehemmiyeti, orucun fazileti, zekâtın miktarı, haccın kimlere farz olduğu, hacda yapılması gerekenler ve benzeri konular nasihat üslubuyla ve şiirsel bir dille anlatılmıştır. Eserin toplam beyit sayısı 260'tır. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde olmak üzere üç nüshasına ulaşılabilen eserin müellifi ve telif tarihi bilinmemektedir. Eser, dil ve imlâ bakımından Eski Türkiye Türkçesi özellikleri göstermesinin yanı sıra eserde bu dönemin söz varlığına ait birçok kelime de bulunmaktadır. Halka yönelik yazıldığı anlaşılan eserde; halk dilinde kullanılan ibâre, deyim ve kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların kullanıldığı görülür. Türkçeye hâkim bir şairin eliyle kaleme alındığı görülen eser, Eski Türkiye Türkçesi döneminde dinî nitelikli eserlerin Türkçe kaleme alındığını göstermesi açısından önemlidir. Makalede, *Şerâ'it-i İslâm* adlı manzum ilmihâlin yapısı ve muhtevası hakkında bilgi verilerek, nüshaları tanıtılmaktadır. Ayrıca eserin tenkitli metnine yer verilerek, dil ve imlâ özellikleri ile söz varlığı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türk Dili; Eski Türkiye Türkçesi; İlmihâl; Şerâ'it-i İslâm; Mesnevi

Öne Çıkanlar

- Eski Türkiye Türkçesi döneminde, Türkçeleşme faaliyetlerinin bir sonucu olarak dinî nitelikli eserler tercüme ve telif yoluyla Türkçeye kazandırılmıştır.
- *Şerâ'it-i İslâm*, mesnevi nazım şekliyle didaktik tarzda telif edilen, sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınan manzum ilmihâl türünde bir eserdir.
- *Şerâ'it-i İslâm*'ın İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı ve Milli Kütüphane'de olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir.
- *Şerâ'it-i İslâm*, dil özellikleri ve söz varlığı bakımından Eski Türkiye Türkçesinin hususiyetlerini yansıtmaktadır.
- Halka yönelik yazıldığı anlaşılan eserde; arkaik kelimeler, halk dilinde kullanılan ibâre, deyim ve kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar yer alır.

Atıf Bilgisi

Uzun, Mehmet Fatih. "Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir İlmihâl: Şerâ'it-i İslâm". *Eskiyeni* 52 (Mart 2024), 267-297.

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	1 Aralık 2023
Kabul Tarihi	22 Mart 2024
Yayın Tarihi	26 Mart 2024
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
S. Kalkınma Amaçları	-----
Lisans	CC BY-NC 4.0

A Verse Catechism of Unknown Author: *Sharāit al-Islām*

Mehmet Fatih Uzun

National Defence University, Naval Academy, Department of Turkish Language and Literature, İstanbul, Türkiye
orcid.org/0000-0001-6096-0415
ror.org/010t24d82
mfuzun@dho.edu.tr

Abstract

In this study, a poetic catechism from the Old Turkey Turkish period, *Sharāit al-Islām*, whose author is unknown, will be evaluated. With the beginning of the translation activities in the Old Turkey Turkish period, religious works were translated from Arabic and Persian into Turkish, or works were written directly in Turkish to teach religious subjects to the public. Among the works written in Turkish, catechism in verse which was written to teach basic religious knowledge and explain it the people, has an important place. *Sharāit al-Islām* is one of the works written in this period. Written in a didactic style in the verse form of mathnawi, it is written in a simple and easy to understand language. *Sharāit al-Islām*, in which the pillars of Islam are explained, consists of chapters on the word of shahada, prayer, fasting, zakat, and pilgrimage. In the work, the necessity of affirming the oneness of Allah by giving shahada, the importance of prayer, the virtue of fasting, the amount of zakat, who is obliged to perform hajj and what to do during hajj, etc., are explained in the style of advice and poetic language. The total number of couplets is 260. The author and date of composition of the work, of which three copies can be found in İstanbul Süleymaniye Library, İstanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library and, Ankara National Library Adnan Ötügen Provincial Public Library, is unknown. In addition to showing Old Turkey Turkish characteristics in terms of language and orthography, the work also contains many words belonging to the vocabulary of this period. In the work, which is understood to have been written for the public, it is seen that Arabic and Persian words and phrases are used in addition to the phrases, idioms, and words used in the folk language. The work, which seems to have been written by a poet with a good command of Turkish, is essential in showing that religious works were written in Turkish during the Old Turkey Turkish period. In the article, information about the structure and content of the poetic catechism *Sharāit al-Islām*, is given and its copies are introduced. In addition, the critical text of the work is given and information about the language and spelling features and vocabulary is given.

Keywords

Turkish Language; Old Turkey Turkish; Catechism; *Sharāit al-Islām*; Mathnawi

Highlights

- In the Old Turkey Turkish period, as a result of Turkicization activities, religious works were brought into Turkish through translation and composition.
- *Sharāit al-Islām* is a work of didactic style in the form of mathnawi verse and is written in a simple and comprehensible language.
- Three copies of *Sharāit al-Islām* have been identified: Istanbul Süleymaniye Library, IBB Atatürk Library and National Library.
- *Sharāit al-Islām* reflects the characteristics of Old Turkey Turkish in terms of language features and vocabulary.
- In the work, which seems to have been written for the public, archaic words, phrases, idioms, and words used in folk language, as well as Arabic and Persian words and phrases are used.

Citation

Uzun, Mehmet Fatih. "A Verse Catechism of Unknown Author: Sharāit al-Islām". *Eskiyeni* 52 (March 2024), 267-297.

Article Information

<i>Date of submission</i>	1 December 2023
<i>Date of acceptance</i>	22 March 2024
<i>Date of publication</i>	26 March 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - Turnitin
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>S. Development Goals</i>	--
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Eski Türkiye Türkçesinin, 13. yüzyıl sonlarından 15. yüzyılın ortalarına kadar, Anadolu'da Oğuz Türkçesine dayalı yeni bir yazı dili olarak gelişmesine paralel olarak bu yazı diliyle İslâm dinini daha iyi anlamak ve dinî konuları halka anlatarak öğretmek maksadıyla pek çok telif ve tercüme eser kaleme alınmıştır. Akâid, kelim, hadis, tefsir, fıkıh, ilmihâl ve tasavvuf gibi dinî ilimlerle ilgili farklı konularda yazılan bu eserler arasında ilmihâller önemli bir yer tutmaktadır. Davranış bilgisi anlamına gelen ilmihâl, terim olarak inanç, ibadet, muâmelât, ahlâk konuları, büyük peygamberler, ayrıca Hz. Peygamber'in hayatına dair özlü bilgileri içeren el kitabı şeklinde tanımlanmaktadır.¹ İlmihâller, başta imân ve ibadet esasları olmak üzere İslâm'ın fert ve toplum hayatıyla alakalı emir ve tavsiyelerini, İslâm âlimlerinin görüş ve önerilerini özetlemekte olduğundan, âdeta Müslümanların el kitabı mahiyetindeki eserlerin genel adı olmuştur.²

Türkçe kaleme alınan ilmihâl türündeki ilk eserlerden biri Harizm Türkçesiyle, 12. veya 13. yüzyılda, Ebû Nasır b. Tâhir b. Muhammed es-Serahsî'nin (öl. 550/1155'ten sonra) yazdığı *Güzide* isimli eserdir. Bu eser, 15. yüzyılda Muhammed b. Bâlî (öl. 9/15. yüzyıl sonu) tarafından Eski Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.³ Yine Harizm Türkçesiyle İslâm adında mutasavvıf bir şairin, 1313 yılında yazdığı *Mu'înü'l-Mürîd* de konu bakımından ilmihâl türündeki eserler arasında sayılabilir.⁴ Bunun yanı sıra Çağatay Türkçesiyle Bâbü'r'ün (öl. 937/1530), oğulları Hümâyün (öl. 963/1556) ve Kâmran Mirza'ya (öl. 964/1557) akâid ve fıkha dair temel meseleleri öğretmek amacıyla yazdığı *Mübeyyen Der Fıkh* ise manzum ilmihâl türünün Doğu Türkçesindeki önemli örneklerinden biridir.⁵ Ayrıca Anadolu sahasında manzum ilmihâl şeklinde kaleme alınan telif ve tercüme eserler arasında Devletoğlu'nun (öl. 828/1424'ten sonra) *Vikâyenâmesi'si*, Mustafa b. Yusuf Halil'in (öl. 998/1589-1590) *Ravzatu'l-Îman*'ı, Ali Efendi'nin (öl. ?) *Manzum İlmihâl*'i, Vidinli Sadî Efendi'nin (öl. 10/16. yüzyıl sonu) *Manzume fi'l-İlmi'l-hâl*'i sayılabilir.⁶

Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan ve çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan *Şerâ'it-i İslâm* isimli eser, manzum ilmihâl türündeki eserlerden biridir. Eser konusu itibarıyla Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim eş-Şargî el-Buhârî (öl. 573/1177) tarafından Arapça telif edilen ve 1506 yılında Muhammed b. İbrahim (öl. ?) tarafından *Şir'a-i Manzûme* adıyla Türkçeye manzum olarak tercüme edilen⁷ *Şir'atü'l-İslâm* ile benzerlik göstermektedir. Ancak *Şerâ'it-i İslâm*, İslâm'ın şartlarını konu edinirken bir ilmihâl ve ahlâk kitabı hüviyetinde olan *Şir'atü'l-İslâm* ibadetlerin yanında gündelik hayata dair birçok konuda bilgi vermektedir. Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen *Şerâ'it-i İslâm*'ın üç nüshası tespit edilmiştir.

¹ Hatice Kelpetin Arpağuş, "İlmihal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/139.

² Adnan Memduhoğlu, "İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı", *EKEV Akademi Dergisi* 66 (2016), 23.

³ Şinasi Tekin, "Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikâyesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belâten* 45/45, (1997), 150-194.

⁴ Burak Beken, *İsmâ'il Habîbî Efendi ve Hırz-ı Cân (İnceleme- metin-sözlük-dizin-ıtkıbasım)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 15.

⁵ Ahmet Aydın, "Bâbürlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Bâbü'r'ün Mübeyyen Der Fıkh'ı", *Usul İslâm Araştırmaları* 28 (2017), 150.

⁶ Harun Kırkıl, "Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rifat Bey ve Manzum İlmihali", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2006), 433-476.

⁷ Necatî İşler, *Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Şir'a-i Manzûme) (İnceleme-tenkitli metin)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 34.

Kelime-i şehâdet, namaz oruç, zekât ve hac fasıllarından oluşan eser mesnevi nazım biçimiyle, didaktik tarzda ve anlaşılır dille kaleme alınmıştır. *Şerâ'it-i İslâm*, Eski Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini ve söz varlığını yansıtmaktadır.

Bu çalışmada *Şerâ'it-i İslâm* adlı manzum ilmihâlin nüshaları tanıtılarak tenkitli metni ortaya konulacaktır. Ayrıca *Şerâ'it-i İslâm*'ın yapısı, muhtevası, söz varlığı, dil ve imlâ özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

1. Şerâ'it-i İslâm

İslâmın şartlarını anlatmak amacıyla kaleme alınan *Şerâ'it-i İslâm*, manzum bir ilmihâldir. Eski Türkiye Türkçesinin dil özelliklerini barındıran bu manzum ilmihâlin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi (S), İBB Atatürk Kitaplığı (İ) ve Milli Kütüphane (M) olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir. S nüshasında eserin başlığı bulunmazken İ nüshası (64a) ve M nüshasında (120a) sayfalarında “*Şerâ'it-i İslâm beyan ider*” şeklinde eserin adı yer almaktadır. Müellif hattı bulunamayan eserin istinsahlarından müellifi ve telif tarihi tespit edilemediği gibi bilinen nüshalardan sadece İ nüshasının müstensihî bilinmektedir. Kelime-i şehâdet, namaz oruç, zekât ve hac olmak üzere İslâm'ın şartlarının anlatıldığı beş fasıldan oluşan, mesnevi nazım şekliyle yazılan bu manzum ilmihâlin beyit sayısı 260'tır. Açık, anlaşılır ve öğretici bir dil ile kaleme alınan eser, Eski Türkiye Türkçesinin dil hususiyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca eserde bu dönemin söz varlığına ait birçok kelime de bulunmaktadır.

1.1. Şerâ'it-i İslâm'ın Nüshaları

S Nüshası⁸:

Bu nüsha, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 7195 numarada kayıtlı bir mecmuâ içerisinde. 215x151 ve 140x100 mm ebatlarındaki bu mecmuâ içinde üç eser bulunmaktadır. Bunlardan ilki katalogda *Mecmuâ-i Fevâ'id* ismiyle kayıtlı olan mensur bir fıkıh risâlesidir. Diğerleri ise *Şerâ'it-i İslâm* ve *Du'ânâme* adlı manzum eserlerdir. Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gösteren mecmuâ, 108 varaktan oluşmaktadır. 13 satır şeklinde tertip edilmiş nüshanın geneli siyah mürekkeple yazılmış olup bazı başlıklar kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Harekesiz nesih hat ile yazılan nüshada müstensih ve istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Nüshanın sonunda yer alan *Du'ânâme*'den sonra “*Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-vahhâb*” kaydı bulunmaktadır. Bu mecmuâ ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. *Şerâ'it-i İslâm* mecmuâda 94b-104a varakları arasında yer almaktadır. Bu nüshadaki beyit sayısı 252 olup bu bakımdan diğer nüshalara nazaran en geniş hacimli nüshadır.

İ Nüshası⁹:

Bu nüsha, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu'nda 1604 numarada kayıtlı *Mecmuâ-i Hikâyet ve Kasâid* başlıklı bir şiir mecmuâsıdır. 165x230 ve 155x210 mm ebatlarındaki mecmuâ siyah bez ciltlidir. Eski Türkiye Türkçesi özellikleri göstermektedir. *Ebû'l-Mehcen* hikâyesi dışında tamamı manzum olarak yazılan mecmuâ harekelidir ve nesih hatla yazılmıştır. Başlıklar çoğu yerde kırmızıdır ancak derkenarlar siyah mürekkeple yazılmıştır. Mecmuâdaki satır sayısı 15'tir.

⁸ *Mecmuâ-i Fevâ'id* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7195).

⁹ *Mecmuâ-i Hikâyet ve Kasâid* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 1604).

Toplam 73 varaktır.¹⁰ *Şerâ'it-i İslâm* mecmuâda 64a-70a varakları arasında yer almaktadır. *Şerâ'it-i İslâm*'ın sonunda: “*Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-müte'âl sevvedehü'l-fakirü'l-hakir Mehemed Kâmilî sene H.1201 cemâziye'l-evvel*” kaydı bulunmaktadır. Bu kayıttan, nüshanın Muhammed Kâmilî isimli biri tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu mecmuâ ile ilgili üç adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹¹ Közleme (2017) bu nüshanın müstensihî Muhammed Kâmilî ve nüshanın genel özellikleri ile ilgili bir makale yayınlamıştır.¹² Ayrıca, Erkan (2023) eserde yer alan *Nasihathâne* isimli eseri İ ve M nüshalarını karşılaştırılarak bir makale kaleme almıştır.¹³ İ nüshasında *Şerâ'it-i İslâm*'ın ilk 43 beyti eksiktir. Ayrıca 246. beyitten sonrası bulunmamakta ve burada başka bir eser başlamaktadır. Bu eserde ise başlık yoktur ve *Şerâ'it-i İslâm*'ın devamı gibi yazılmıştır. Ancak sonraki sayfada yan kayıt olarak “*Münâcât-ı Hâzreti Rûmî kuddise sirruh*” yazılıdır.

M Nüshası¹⁴:

Bu nüsha, Millî Kütüphane, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda 06 Hk 1637 numarada kayıtlı *Hikâyât* başlıklı bir şiir mecmuâsıdır. 205x150-150x95 mm ebatlarındaki mecmuâ, kahverengi meşin kaplı ve mukavva ciltlidir. Cetveller ve durak işaretleri kırmızıyla yazılmıştır. Mecmuâdaki satır sayısı 11 olup hattı harekeli ve nesihlidir.¹⁵ Eski Türkiye Türkçesi özellikleri gösteren ve 135 varak olan mecmuâda *Şerâ'it-i İslâm* 120a-131a varakları arasında yer almaktadır. Nüshanın sonunda “*bi-'avni'llâhi'l-melikü'l-müte'âl*” kaydı bulunmaktadır. Nüshada başka bir kayda rastlanmamıştır. Bu mecmuâdaki hikâyelerin dil incelemesi, transkripsiyonlu metni ve sözlüğü, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.¹⁶ M nüshası da İ nüshası gibi baştan 43 beyit eksiktir ve aynı şekilde 246. beyitten sonra başka bir eserle devam etmektedir.

1.2. Şerâ'it-i İslâm'ın Şekil ve Vezin Özellikleri

Şerâ'it-i İslâm, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hac olmak üzere İslâm'ın şartlarının anlatıldığı beş fasıldan oluşmaktadır. Yapılan tenkitli metin neticesinde mesnevinin 260 beyit olduğu görülmüştür. Mesnevide aruzun “*mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*” kalıbı kullanılmıştır. *Şerâ'it-i İslâm*:

Budur evvelki şartı pes bilesin
Şehâdet getirüp hem key inansın (001)
 beytiyle başlamakta ve:
Hele ben didüm aña sen kılasın
Burada söz tamâm oldı bilesin (260)

¹⁰ Ahmet Serdar Erkan, “Yahya Mahlaslı Bir Şaire Ait Bir Nasihatname”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 10/27 (2023), 282.

¹¹ Mohsin Ali, *Mecmû'a-yı Kasâ'id ve Hikâyât* (İBB Atatürk Kitaplığı Bel Yz K.001604) (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım) (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); Muhammet Kaya, *Mecmû'a-yı Kasâ'id ve Hikâyât: İnceleme - metin - sözlük - tıpkıbasım* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Tülay Işık Türker, *İBB Atatürk Kitaplığı Mecmû'a-i Kasâ'id ve Hikâyât (İnceleme-Metin)* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹² Makbule Közleme, “Muhammed Kâmilî Efendi'nin Mecmû'a-i Kasâ'id ve Hikâyât Adlı Eseri Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/10 (2017), 262-279.

¹³ Erkan, “Yahya Mahlaslı Bir Şaire Ait Bir Nasihatname”, 271-292.

¹⁴ *Hikâyât* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1637).

¹⁵ Erkan, “Yahya Mahlaslı Bir Şaire Ait Bir Nasihatname”, 282.

¹⁶ Feyzullah Divli, *Hikâyât (Giriş, Dil İncelemesi, Transkripsiyonlu Metin, Gramatikal Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

beytiyle son bulmaktadır. Vezne uymayan beyitlerin sayısı oldukça fazladır. Elimizdeki nüshaların her üçü de istinsah olduğu için bu durumun sebebinin müelliften mi yoksa müstensihlerden mi kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. Mesnevîde çoğunlukla tam kafiye kullanılmıştır:

Şura bu gaflet uyhusında yatma

Bu gevherleri yabana atma (043)

Bazı beyitlerde yarım kafiye kullanılmıştır:

Biliñ siz kim anıñ kabri içinde

Cehennemden kapu açıla anda (091)

Bazı beyitlerde ise hiç kafiye kullanılmayıp yalnızca rediflerle âhenk sağlanmışır:

Didi-kim okıtmadın biri şur sa

Cemâat-ıla şabâh varsa kılsa (016)

1.3. Şerâ'it-i İslâm'ın Muhtevası

İslâmî telif geleneğine uygun olarak Şerâ'it-i İslâm besmeleyle başlamaktadır. Besmeleden sonra ilk 12 beyit İslâm'ın ilk şartı olan kelime-i şehâdete ayrılmıştır. İslâm'ın ilk şartının şehadet getirmek olduğu söylendikten sonra Allah'ın birliğinden, her şeyin yaratıcısından o olduğundan bahsedilmiş ve bütün peygamberlerin Allah tarafından gönderildiği, cümle mahlûkatın Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yüzü suyu hürmetine yaratıldığı anlatılmıştır.

İkinci fasıl, (13-98. beyitler arası), namaz kılmanın faziletleri, namaz kılanların ahirette kazanacakları mertebeler ve namazı terk edenlerin ahiretteki cezalarının ne olacağı konusuna ayrılmıştır. Sırasıyla her vakit namazını cemaatle kılmanın faziletinden bahsedilmiştir.

Üçüncü fasıl, (99-155. beyitler arası), oruç ibadetinden bahseder. Oruç ibadetinin faziletleri, oruç tutanların ahirette erişecekleri makamlar ve oruç tutmayanların görecekleri cezalardan söz edilir. Bu bölümde oruç ayının ahirette Allah'ın izniyle kendisine hürmet edenlere mükâfatta bulunacağı ve hürmet etmeyenlere ise cezalar verip onları cehenneme süreceği anlatılmaktadır.

Dördüncü fasıl, (156-208. beyitler arası), zekât ibadetinin öneminden bahseder. Bu bölümde zekât ibadetinin fazileti, altın, gümüş ve hayvanların zekât miktarı, zekât verenlerin ve vermeyenlerin ahiretteki durumları anlatılmıştır.

Beşinci fasıl, (209-250. beyitler arası), hac ibadetinin hususiyetlerinden bahseder. Bu bölümde hacın kimlere farz olduğu, hac esnasında yapılması gerekenler ve kaçınılması gerekenler anlatılmıştır. Eserin son 10 beytinde İslâm'ın şartlarının tamam olduğu, Müslüman olmanın şartının bunları yerine getirmek olduğu ifade edilmiş ve eser tamamlanmıştır.

1.4. Şerâ'it-i İslâm'ın Dil ve İmlâ Özellikleri

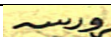
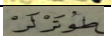
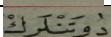

İncelenen eserin dil ve imlâ özellikleri diğer Eski Türkiye Türkçesi metinleriyle benzerlik göstermektedir. Eserin nüshalarından S nüshası harekesiz, İ ve M nüshaları ise harekelidir. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin yazımında genellikle Arapça ve Farsça asıllarındaki imlâ korunmuştur. Eski Türkiye Türkçesi döneminde yazılan diğer eserlerde olduğu gibi ünlülerin bazen hareke ile bazen de elif (l), vav (v) ve ye (y) harfleriyle yazılması; bazı eklerin kök ve gövdelerden ayrı yazılması yönüyle Türk yazı dilinin genel özelliklerini

göstermektedir. Metinde yer alan dil ve imlâ özellikleri diğer Eski Türkiye Türkçesi metinleriyle benzer olduğu için, burada dikkat çekici dil ve imlâ özellikleri gösterilecektir.

Kapalı e'nin Yazımı: Eski Türkiye Türkçesinde ilk hecede bulunan kapalı e (ê) ünlüsünün yazımı genellikle *i* şeklindedir.¹⁷ İncelediğimiz eserde kapalı e'nin yazımında nüshalar arasında birlik yoktur. Nüshalarda genellikle y (ی) ile bazen esre (-) ile, bazen de esre ve y ile (ی) yazılmıştır. Nadiren üstün (-) de kullanılmıştır. Metnin transkripsiyonunda *i*'li şekiller tercih edilmiştir.

iy cān		S94b/010 ¹⁸
virmezdiniüz		İ66b/132
işit		M130a/235
ey cān		İ66b/126
eşit		S97/072

dve tÜnsüzlerinin Yazımı: Eski Türkçede sözcük başındaki sabit t ünsüzü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde t'nin korunması ya da d'ye dönüşmesi açısından karışık bir durum sergilemektedir.¹⁹ Metinde kalın sıradan ünlüyle başlayan kelimelerin başında yer alan t ünsüzü “tı” (ط) ile, ince sıradan ünlüyle başlayan kelimelerde ise “te” (ت) ile karşılanmıştır. Ancak üç nüshada da kalın sıradan t'lerin tonlulaşması nadirdir. Nüshalarda t sesinin imlâsı hemen hemen aynıdır. Bazen nüshalar arasında farklılık bulunmaktadır.

țurursa		S95a/018
țutarlar		İ65a/071
dutanlarıñ		İ69a/202
țutup		M129a/212

k>h Ünsüz Değişimi: Eski Türkiye Türkçesinde genel olarak ön seste h- ünsüzü yalnız Arapça ve Farsçadan geçme sözcüklerde yer alır. Türkçe sözcüklerde iç ve son seste k>h değişimi görülmektedir.²⁰ İncelediğimiz eserde iç seste k>h değişimi bazı sözcüklerde görülmektedir.

yoksul>yohsul (160)²¹, yaqşı>yahşı (100), aqşam> ahşam (022), taqı>dahı (008), uyku>uyhu (043)

-g/Pekiştirme Eki: Emir kipinin 2. şahıs teklik şekli olarak kullanılan bu ek Eski Türkiye Türkçesi döneminden sonra seyrekleşmeye başlamış ve 19. yüzyılda arkaik bir şekil hâlini almıştır.²² Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır.

olğil (002), kılğil (023), olmağil (101), bulğil (189), varğil (216), bilğil (013), virgil (167), iletgil (189)

-IsAr Gelecek Zaman Eki: Eski Türkiye Türkçesindeki en işlek gelecek zaman ekidir.²³ İncelediğimiz eserde bu ekin yanında gelecek zaman eki olarak -AcAk eki de kullanılmıştır.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi* (Ankara: TDK Yayınları, 2020), 91.

¹⁸ Sayfa numarasını ve beyit sıra numarasını göstermektedir.

¹⁹ Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 93.

²⁰ Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 94.

²¹ Beyit sıra numarasını göstermektedir.

²² Ahmet Bican Ercilasun, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 460.

²³ Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* (Ankara TDK Yayınları, 2020), 107.

olsar (160), *diyiser* (104), *idiser* (104), *şorılacak* (008), *virilecek* (008)

-UbAnve -UbAnI Zarf-Fiil Eki: Eski Türkiye Türkçesinde -p ve -Up ve bunun genişletilmiş türleri olan -UbAn, -UbAnI ekleri eserden esere değişen durumlar gösterir.²⁴ İncelediğimiz eserde bu zarf-fiilin üç örneği de kullanılmıştır.

yaradup (005), *varup* (018), *dürüşüp* (026), *uyuban* (029), *kılıban* (042), *varuban* (067), *añuban* (074), *tolanuban* (092), *arayuban* (190), *çeyneyüben* (080), *iledüben* (112), *virüben* (121), *gezüben* (170), *okuyubanı* (173), *alubanı* (226), *gidübeni* (221), *idübeni* (088)

-İcAk Zarf-Fiil Eki: Eski Anadolu Türkçesine özgü bir ek olan -İcAk ekinin zaman görevinin dışında tezlilik görevi de vardır.²⁵ İncelediğimiz eserde yalnızca zaman görevinde kullanılmıştır.

olcacak (007), *iricek* (147), *dönicek* (229)

-UpdÜr Belirli Geçmiş Zaman Eki: Yapılan işi kesin bir yargıya bağlayarak bildiren belirli geçmiş zaman ekidir. Bugünkü -mıştır ekinin yerini tutar.²⁶ İncelediğimiz eserde örnekleri aşağıdaki şekildedir.

gelüpdür (003), *bildürüpdür* (003)

-Ayın Teklik 1. Şahıs Dilek-İstek Kipi: Eski Türkiye Türkçesinde tek bir şekil, hemen hemen bütün tür ve derecelerde istek bildirebilmektedir.²⁷ İncelediğimiz eserde dilek-istek, tercih ve gereklilik şekillerinde kullanılan bu ekin bazı örnekleri aşağıdaki gibidir.

varayın (168), *bulayın* (168), *şalayın* (168), *diyeyin* (014), *eyleyeyin* (138), *söyleyeyin* (138), *gideyin* (187), *ileteyin* (187)

1.5. Şerâ'it-i İslâm'ın Sözcürlüğü

Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki devamı niteliğinde yeni bir yazı dili olarak ortaya çıkan Eski Türkiye Türkçesi döneminde, özellikle Türkçe yazmanın teşvik edildiği beylikler zamanında, dinî eserlerin sayısında bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde akâid, kalam, hadis, tefsir, fıkıh, ilmihâl ve tasavvuf gibi dinî konularda kaleme alınan telif ve tercüme eserler vasıtasıyla, halka dinî konuları anlatmak ve öğretmek amacıyla, din dilinin Türkçeleştirildiği görülmektedir. Eski Türkiye Türkçesi döneminde Türkçenin Eski Türkçe evresindeki binlerce sözcük büyük bir değişikliğe uğramadan yaşamlarını sürdürmüştür. Ayrıca bu dönemde kaleme alınan metinlerde dinî nitelikli metinlerin dışındaki metinlerde yabancı kökenli sözcük sayısı azdır.²⁸ *Şerâ'it-i İslâm* isimli eser de bu dönemde kaleme alınan manzum bir ilmihâldir. Türkçeye hâkim bir şairin elinden çıktığı görülen eser, Türkçenin kullanımı yönüyle döneminin özelliklerini barındıran önemli bir eserdir. Eski Türkiye Türkçesinin karakteristik özelliğini taşıyan eserde, bugün için arkaik olarak adlandırılan, birçok sözcük bulunmaktadır:

aşşı “fayda, kazanç” (246), *bay* “zengin” (160), *biti* “amel defteri” (008), *dir-* “toplamak” (128), *düril-* “toplanmak” (053), *dürüş-* “çalışmak, gayret etmek” (026), *gine* “yine” (027), *gölük* “binek hayvanı” (218), *içre* “içinde” (204), *imdi* “şimdi” (081), *kamu* “bütün” (005), *kani* “hani, nerede” (132), *kapın-* “çabalamak, uğraşmak” (240), *karmndaş* “kardeş” (119), *kendüzi* “kendisi” (059), *neçe* “ne kadar, nice” (060), *od* “ateş” (168), *şağısla-* “saymak” (186), *şr-* “kırmak” (203),

²⁴ Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 103.

²⁵ Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 103.

²⁶ Korkmaz, *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, 99.

²⁷ Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, 114.

²⁸ Doğan Aksan, *Türkçenin Sözcürlüğü* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2018) 126-134.

sin “mezar” (092), *sinle* “mezarlık” (090), *üş-* “üşüşmek” (092), *şol* “şu” (038), *şamı* “cehennem” (009), *taş* “diş” (229), *toyla* “ziyafet vermek” (206), *uş* “şimdi, işte” (208), *yağış* “pek güzel” (100), *yarak* “hazırlık” (245), *yavuz* “kötü, fena” (078), *yig* “iyi, daha iyi” (031)

Şerâ'it-i İslâm bir ilmihâl eseri olduğu için eserde ibadetlerle ilgili birçok sözcük bulunmaktadır. Genel olarak halka yönelik yazılan bu tür eserlerde dil oldukça sadedir. Eserde Arapça ve Farsça sözcüklere yer verilse de bu sözcükler Türkçenin sözcüğü içinde yer alan ve bugün de kullanılan sözcüklerdir:

âb-dest “abdest”, *âgâh* “uyanık”, *Allâh* “Allah, Tanrı”, *anâ* “güçlük, meşakkat”, *arş* “gök”, *âsî* “isyançı”, *ayân* “açık, belli”, *azâb* “eziyet”, *âzâd* “özgür, serbest”, *berât* “kurtuluş belgesi”, *bihter* “çok iyi, en iyi”, *câhil* “bilgisiz”, *cehennem* “cehennem”, *cem* “toplama”, *cemâ'at* “cemaat, topluluk”, *cenâze* “cenaze, ölü”, *cennet* “cennet, uçmak”, *cîn* “cin”, *cins* “tür, çeşit”, *cümle* “hep, bütün”, *devlet* “talih, mutluluk”, *dost* “dost, arkadaş”, *düşmân* “düşman, hasım”, *erbiyâ* “peygamberler”, *evvel* “önce, ilk”, *ezân* “ezan, davet”, *farz* “farz”, *felek* “gök yüzü, sema”, *fenâ* “kötü”, *furşat* “fırsat”, *gâfil* “gafil, dalgın”, *gâflet* “gaflet, dalgınlık”, *genc* “hazine”, *gevher* “cevher, öz”, *gümân* “şüphe, zan”, *günâh* “günah”, *güzîn* “seçen, beğenen”, *habîb* “sevgili”, *hac* “hac ibadeti”, *hak* “adalet”, *Hak* “Allah”, *hakikat* “gerçek”, *halk* “halk, insanlar”, *handân* “neşeli”, *heves* “istek, arzu”, *hurmet* “hürmet, saygı”, *hüküm* “yargı, karar”, *ivâz* “bedel, karşılık”, *ibâdet* “ibadet, tapınma”, *iblâğ* “gönderme, ulaştırma”, *ihsân* “iyilik etme, bağışlama”, *imâm* “cemaate namaz kıldırın kimse”, *imân* “iman, inanç”, *inşâf* “merhamet, acıma”, *İslâm* “Müslümanlık, İslamiyet”, *itâb* “azarlama, paylama”, *izzet* “itibar, değer, saygı”, *kabr* “kabir, mezar”, *kabûl* “kabul, benimseme”, *kâ'im* “ayakta duran”, *kalem* “kalem, Allah'ın ezelde insanların kaderlerinin nasıl olacağını bildirdiği araç”, *kıyâmet* “kıyamet”, *Kur'an* “Kur'an-ı kerim” *kürs* “kürs, sekizinci felek”, *levh* “yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitâb-ı mübin, levhimahfuz”, *libâs* “elbise, giyecek”, *mağrûr* “kibirli, gururlu”, *mâh* “ay gibi parlak, aya benzeyen”, *mahlûk* “yaratılmış”, *mağşer* “mağşer günü”, *mâl* “mal”, *me'cûc* “mecüc”, *melek* “melek”, *melûl* “garip, mahzun”, *mertebe* “mertebe, aşama”, *mescid* “mescit”, *miskâl* “4,09 veya 4,80 gr. karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü”, *muğakkak* “kesin olarak, kuşkusuz”, *mücâvir* “Ömrünü Mekke ve Medine'de ibadetle geçiren”, *mü'min* “mümin, inanan”, *münevver* “aydınlatılmış, parlatılmış”, *Müslimân* “Müslüman”, *nafaka* “nafaka, geçimlik”, *namâz* “namaz”, *naşihat* “nasihat, öğüt”, *nebî* “peygamber”, *necât* “kurtuluş”, *nısf* “yarım, yarısı”, *ni'met* “bağış, lütuf, ihsan”, *niyâz* “dua, yalvarma, yakarma”, *niyyet* “niyet, gaye”, *nübüvvet* “peygamberlik”, *pes* “şu hâlde, öyleyse, şimdi”, *peşimân* “pişman”, *rasûl* “peygamber”, *renc* “eziyet, sıkıntı”, *risâle* “kitap”, *şabah* “sabah”, *seher* “seher, tan ağartısı”, *server* “ileri gelen, başkan, resis”, *sevâb* “sevap”, *şırât* “sırat”, *şâh* “hükümdar, padişah” *şart* “şart”, *şehâdet* “şehadet, şahitlik”, *şerh* “şerh, açıklama, yorum”, *şaz* “şad, neşeli, mutlu”, *şerik* “ortak”, *şükür* “şükür”, *tahtik* “doğrulama, sorgulama”, *taşadduk* “sadaka vermek”, *tekbîr* “Allahü ekber sözü”, *terâzî* “terazi, ölçü”, *teşviş* “karışıklık, karıştırma”, *ticâret* “ticaret, alış veriş”, *tuğyân* “günahkâr”, *ümmet* “ümme”, *vakt* “vakit, zaman”, *ye'cûc* “yecüc”, *yeksân* “bir, eşit”, *yemin* “yemin, ant”, *zâyi* “yitik, kayıp”, *zebânî* “cehennem bekçisi”, *zekât* “zekât”

2. Metin

2.1. Metnin Tespitinde İzlenen Yöntem

a. Metin oluşturulurken transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

b. *Şerâit-i İslâm*'ın tespit edilen üç nüshasından herhangi biri tek başına esas alınmayıp nüshaların tamamı kullanılarak esas metne en yakın metin oluşturulmaya çalışılmıştır. İ ve M nüshalarında ilk 43 beyit ve son 13 beyit eksik olduğundan bu beyitler S nüshasından alınmıştır.

c. İlk beyitten başlanarak her beyte sıra numarası verilmiş, nüshaların varak ve sayfa numaraları köşeli parantezle gösterilmiştir.

d. Nüsha farkları gösterilirken öncelikle doğru olarak kabul ettiğimiz şekil verilmiş, ardından iki nokta (:) konularak varyantlara yer verilmiştir. Aynı ibarenin varyantları virgül (,) ile birbirinden ayrılmıştır.

e. İmlâlardaki farklılıklar nüsha farkı olarak gösterilmemiştir.

f. Dipnotlarda verilen beyitlerdeki mısraların arasına eğik çizgi (/) konularak birbirinden ayrılmıştır.

g. Metne yaptığımız zorunlu müdahaleler köşeli parantez [] içerisinde gösterilmiştir.

h. Vezin gereği yapılan ses türemeleri ile aruz uygulamaları neşredilen metinde belirtilmemiştir. Vezin, metin başında gösterilmiş, vezne uymayan beyitler ise dipnotta belirtilmiştir.

i. Arapça ve Farsça kelimeler aslî imlâlarına uygun olarak yazılmıştır.

2.2. Şerâit-i İslâm

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

Hezec + - - - / + - - - / + - -

S94b

1. Budur evvelki şartı pes bilesin
Şehâdet getirüp hem key inansın
2. Taḥkîk birdür ol seni yaradan Allâh²⁹
Şerîki yokdur anuñ olğıl ağâh
3. Daḥı cümle nebiler kim gelüpdür
Ḥaḳuñ³⁰ emrin cümle ḥalka bildürüpdür
4. Her ne didiler ise sözleri ḥaḳdur
Nübüvvetleri olaruñ cümle ḥaḳdur³¹
5. Ḳamu bu maḥlûḳı Allâh yaratdı
Yaradup dürlü dürlü ḥil'at itdi
6. Ḥabîb[in]üñ ḳamu yüzi şuyına
Yaratdı hep cümle anuñ dostlığına³²
7. Pes öyle olıcaḳ ol şâh-ı güzîn
Ḳamusın Ḥaḳ buyurdı ol mâh-ı güzîn
8. Daḥı hem şorılar şorılacaḳdur
Bitiler daḥı ellere virilecekdür³³
9. Terâzû hem şırâṭ bunlar da ḥaḳdur

²⁹ Bu mısra, vezne uymamaktadır.

³⁰ Bu mısra, vezne uymamaktadır.

³¹ Bu beyit, vezne uymamaktadır.

³² Bu mısra, vezne uymamaktadır.

³³ Bu mısra, vezne uymamaktadır.

- Ki cennet hem tamu bunlar da hâkdur
 10. İnanmağdur bunlara taḥkîk inan
 Ki mü'mindür bunlara inanan iy cân
 S95a 11. Kılâsın dâ'imâ biş vaqt namâzı
 İdesin derd-i âh-ıla niyâzı
 12. Pes İslâm şartınuñ bildüñ çü birin
 İşit bir şartı[nı] gör kim ne derin

Faşlu's-Şartu's-Sânî

13. Anuñ bir şartını bilgil namâzdur
 Ve illâ şimdi kılursan anı azdur
 14. Namâzıñ aşlını diyeyin iy cân
 Eger kılmaz-ısañ var tamuya yan
 15. Rasûlullâh hadîşinde buyurdu
 Namâzıñ kaydını yaḥşı kayurdu
 16. Didi-kim oqıtmadın biri tursa
 Cemâat-ıla şabâḥ varsa kılrsa
 17. Hoş adım atım-ıla şâz [u] ḥandan
 Ki ḥacc itmiş olur elli kez inan
 18. Eger öyle namâzında turlursa
 Anı varup cemâ'atle kılursa
 19. Ḥalilullâh ile yüz kez tamâmı
 Ki ḥacc itmiş olur işit kelâmı
 20. Eger ikindü namâzına varursa
 Anı varup cemâ'at[le] kılursa
 21. İki yüz kez Mûsâ-y-ıla bil iy cân
 Ki ḥacc itmiş olursın aña inan
 22. Eger aḥşam namâzına gelürse
 Cemâ'atle bile turlup kılursa³⁴
 S95b 23. Hem üç yüz kez 'İsâ-y-ıla bilgil³⁵
 Ki ḥacc itmiş olursın anı kılğıl
 24. Eger yatsu namâzında turlursa
 Cemâ'at-ıla varup anı da kılursa
 25. Ki biñ kez benümle didi server
 O ḥac itmiş olur didi o bihter
 26. Gel imdi dürüşüp kıl sen namâzı
 Çü kılusun kulluḳ it eyle niyâzı
 27. İşit gine rasûlullâh ne didi
 Bu ümmet kaydını gör nice yidi
 28. Buyurdu ümmete çün-ki bu sözi
 Cemâ'atle kılurñ didi namâzı
 29. Ki mü'min mescide varsa otursa
 İmâma uyuban tekbîr getürse

³⁴ S nüshasında "Eger aḥşam namâzına kılursa / Cemâ'atle bile turlup gelürse" şeklinde yazılmıştır.

³⁵ Bu mısra, vezne uymamaktadır.

30. Rasūlullāh didi-kim yigdür andan
Ki yüz biñ 'ömrden de yigdür andan
31. Daḥı yigdür didi diñle rasūli
Ne buyurur işit ol pür-uşūli
32. İki yüz biñ altını varsa yidürse³⁶
Taşadduḡ idüben miskine varsa
33. Bulardan daḥı yigdür dir o sultān
Ki evvel tekbirini bilgil iy cān
34. Rasūlullāh gine buyurdu bunu
Ne dir ol serveri diñle hoş anı
35. Didi her kim Ḥaḡuñ emrin bilürse
Namāzını cema'atle kılsa
36. Anuñ her rek'atı başına iy cān
'İbādet itmiş olur biñ yıl inan
37. Daḥı diñle o server ne buyurdu
Bu ümmet ḡaydını ne hoş ḡayurdu
38. Buyurdu şol kişi ḡurup varursa
Ki bir vaḡtı cemā'atle kılsa
39. Çū yigdür didi server diñle bunu
Ki yüz biñ ḡul āzād itmekden anı
40. Daḥı andan yigdür didi bile
Ki yüz biñ at taşadduḡ ide yola
41. Daḥı andan da yigdür dir anı bil
Ki Ka'bede mücāvır ola bir yıl
42. Ne ni'metdür göre billāhi bunu
Namāzı kıluban şāz ola cānı
43. Ḥura bu ḡaflet uyḡusunda yatma
Bu gevherleri yabana atma³⁷
44. Ki diñle ol³⁸ rasūlullāh ne didi
Bu 'āşī ümmetiñ ḡaydı neydi³⁹
45. Didi-kim bir kişi āb-dest alursa
Ki biş⁴⁰ vaḡtı cemā'atle kılsa
46. O biş⁴¹ vaḡtıñ sevābını alalar
Ḥıyāmetde terāzūya ḡoyalar
47. Daḥı bir yanına⁴² ḡoyalar iy cān
Bu cümle maḡlūḡatı diñle inan
48. Ḥamu yirleri ḡökleri tamāmı⁴³

S96a

İ64a

M120a

³⁶ Bu mısra, vezne uymamaktadır.

³⁷ İ ve M nüshaları 44. beyite kadar eksiktir.

³⁸ ol: İ-

³⁹ ḡaydı neydi: S, M ḡaydını yidi

⁴⁰ biş: S bir

⁴¹ biş: S bir

⁴² bir yanına: İ birine

⁴³ M ḡamu yirler ü ḡökler hep tamāmı

- S96b** Dağı 'arş-ı kürsi levh-i kâlemi
İ64b 49. Ve cennet hem cehennem⁴⁴ cümle bile
 Dağı ayı⁴⁵ güneş yıldızlar-ıla
 50. Ve hem taşlar denizler⁴⁶ bile olsa⁴⁷
 Denizlerde balıklar bile konuşa⁴⁸
 51. Dağı insân ü cîn hem⁴⁹ şeyâtîñ
M120b Ve hem ye'cüc ve⁵⁰ me'cüc besâtîñ
 52. Dağı hem gice gündüz bile olsa
 Terâzünüñ keffesinde şalınsa⁵¹
 53. Dağı cümle melekler de dürilse
 Meleklerle felekler de yığılsa⁵²
 54. Kâmusı yeyni gele diñle iy cân
 O bir vaqtıñ sevâbı cümlesinden⁵³
 55. Ki bir vaqtıñ şevâbı gele ağır
 Cemâ'ate⁵⁴ oluñ dâ'imâ hâzır
 56. Ne eylükler-durur kim virdi ol şâh
 Hâbîbüñüñ yüzi şuyına Allâh⁵⁵
 57. Gel imdi sen Hâkîkîñ emrine giriş
 Gice gündüz namâza tırma dürüş
 58. Geçürme fırsatı eyle niyâzı
 Müsilmân-sañ iy⁵⁶ dost kıl namâzı⁵⁷
 59. Eger sen⁵⁸ bu namâzı kılmayasın
 Ki hergiz kendüzüñi bilmeyesin⁵⁹
 60. Neçe bu gâfletde yatup durursın
 Uyan hey gâfil añsuzın ölürsün⁶⁰
 61. Gör imdi ol rasül nice⁶¹ buyurdı
M121a Namâz kılmayanuñ kaydın kayurdı⁶²

⁴⁴ ve cennet hem cehennem: İ ve hem cennet cehennem

⁴⁵ ayı: İ ay

⁴⁶ denizler: M deniz

⁴⁷ olsa: M, İ ola

⁴⁸ konuşa: M, İ ola

⁴⁹ hem: M-, İ-

⁵⁰ ve: S-, M-

⁵¹ İ, M Dağı gice gündüz bile ola / Canavarlar ve kuşlar bile kona, hem: M-

⁵² M, İ Dağı cümle melekler de dirile / Terâzü keffesine hep şalınsa

⁵³ Bu beyit S nüshasında yoktur.

⁵⁴ cemâ'ete: S cemâ'atde

⁵⁵ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

⁵⁶ iy: İ-

⁵⁷ Bu beyit S nüshasında yoktur.

⁵⁸ sen: İ, M señ

⁵⁹ Ki hergiz kendüzüñi bilmeyesin: İ kendini, S Meger kim kendü özüñi bilmeyesin

⁶⁰ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

⁶¹ ol rasül nice: İ rasülullah nice, S ol rasül ne

⁶² namâz kılmayanuñ kaydın kayurdı: İ, M namâz kılmayanıñ kayurdı kaydın

62. Didi kim ümmetden kişi dursa⁶³
Şabāhı terk idüp kılmaz giderse⁶⁴
- S97a 63. Ve ger dişi ger irkek⁶⁵ ola iy cān
Muḥaḫkaḫ bil-kim imān bizer⁶⁶ andan
64. Eger öyle namāzın⁶⁷ terk iderse
Ki Qurʾān bizer⁶⁸ andan terk iderse
- i65a 65. Eger ikindüyi kılmasa o ‘āşī
Melekler bizer andan hep ḫamısı⁶⁹
66. Eger aḫşamı kılmaz-ısa iy cān
Ki cümle enbiyā bizer andan⁷⁰
67. Eger yatsu namāzın⁷¹ kılmaz-ısa
Cemāʾate varuban⁷² uymaz-ısa
68. Bil⁷³ Allāhu taʾālā bizer andan
Daḫı bu⁷⁴ cümle maḫlūḫ bizer andan
69. Rasūlullāh bunı böyle buyurdu
Bu İslām yolını yaḫşı ḫayırdı⁷⁵
- M121b 70. Gel iy müʾmin oñat diñle bu sözi
Namāzı kılanıñ aḡ ola yüzi
71. Eger kılmaz-ısañ seni ḫutarlar⁷⁶
Zebāniler cehenneme⁷⁷ atarlar
72. İñit gine⁷⁸ rasūlullāh ne didi
Namāzı terk idenlere⁷⁹ buyurdu
73. Didi-kim ümmetimden terk iderse⁸⁰
Namāzı ḫaşd-ıla zāyiʾ iderse⁸¹
74. Ki terk ide o añmaya hiç anı
Añuban kılmaya ah u fiḡānı⁸²
75. Ḥaḫḫa ben ‘āşī oldum dimeye hiç

⁶³ kişi dursa: S bir kimesne

⁶⁴ terk idüp kılmaz giderse: S kılmayuban ider-ise

⁶⁵ ve ger dişi ger irkek: S, İ eger dişi eger erkek

⁶⁶ bizer: İ bızār

⁶⁷ namāzın: S namāzını

⁶⁸ bizer: İ bızār

⁶⁹ İ Eger ikindü namāzın kılmazsa iy cān / Ki cümle enbiyālar bızār andan, M [i]kindü namāz / bizer

⁷⁰ M, İ Eger aḫşam namāzın kılmazsa iy cān / Melekler cümle bizerler andan

⁷¹ namāzın: S namāzı

⁷² varuban: İ varup

⁷³ bil: İ, M bil

⁷⁴ bu: S-

⁷⁵ S Bu dīn yollarını yaḫşı ḫayırdı

⁷⁶ ḫutarlar: S dutarlar

⁷⁷ cehenneme: S cehennem

⁷⁸ gine: S yine

⁷⁹ terk idenlere: S terk ne

⁸⁰ terk iderse: S bir kimesne

⁸¹ zāyiʾ iderse: S terk iderse

⁸² ah u fiḡānı: İ, M her dem miḡānı

- Döküp⁸³ göz yaşını ağlamaya hîç
 76. Hâkķiñ buyruğı aña yeyni gele
S97b İşit diñle-kim anuñ ħâli n'ola
 77. O bir vaķt iĉin⁸⁴ seksen biñ yıl iy cān
 Cehennemde yaķalar dir o sultān
 78. Gel imdi kıl namāzı gice gündüz
M122a Ve illā kılmasañ⁸⁵ iç ola yavuz
 79. Seĥerlerde eliñ ħaldır niyāza
 Ki 'özr olmaya⁸⁶ ařlā hîĉ⁸⁷ namāza
 80. Ķıyāmetde nice kez döğünesin
 Diliñ⁸⁸ ĉeyneyüben⁸⁹ ĉoĉ ağlayasın⁹⁰
İ65b 81. Ve illā n'idi vire anda peřimān
 Gel imdi tevbe kıl ġafletden uyan⁹¹
 82. Bilürsin-kim bu dünyāyı⁹² fenādur
 Bunuñ⁹³ eylükleri renc [ü] 'anādur⁹⁴
 83. Nice yoldařlaruñ öldi görürsin
 İy ġāfil añsuzın sen de ölürsin⁹⁵
 84. Bu bir ĉaĉ günlük 'ömre inanma
 Yüzüñe gülerse aña güvenme⁹⁶
 85. Öğüdüm bu-durur⁹⁷ saña iy kişi
 Nařihāt dutanıñ ĥoř ola baři⁹⁸
 86. Ezān-ı şerif iřidüp⁹⁹ ĥāzır olđıl
 Cemā'atle namāzı bile kılđıl
 87. Eger kılmaz-ısañ sen ol namāzı
 Rasūlullāh ne didi diñle sözi
M122b 88. Yemīn idübeni¹⁰⁰ and iĉdi server
 Namāzı terk idene¹⁰¹ gör ne söyler
 89. Didi şol Taşrı ĥaĉķı-ĉun ki cānım

⁸³ döküp: İ, M döküben

⁸⁴ iĉin: İ-, M-

⁸⁵ kılmasañ: S kılmaz-ısañ

⁸⁶ olmaya: S olmayasın

⁸⁷ hîĉ: S-

⁸⁸ diliñ: S elüñ, İ dilin

⁸⁹ ĉeyneyüben: İ, M ĉeyneyüp

⁹⁰ ağlayasın: S utanasın

⁹¹ Bu beyit S nüshasında yoktur.

⁹² dünyāyı: S, İ dünyā

⁹³ bunuñ: S bu nev'

⁹⁴ S nüshasında şeklinde yazılmıştır.

⁹⁵ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

⁹⁶ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

⁹⁷ bu-durur: İ, S budur

⁹⁸ başi: S işi

⁹⁹ ezān-ı şerif işidüp: S ezānı iřitseñ

¹⁰⁰ idübeni: İ, M idüp

¹⁰¹ idene: S-

- Elindedür anıñ yoǵdur gümānım
- S98a** 90. Namāzı terk idenler qaçan ölse
Cenāzesi anuñ sinleye varsa¹⁰²
91. Biliñ siz kim anıñ qabri içinde
Cehennemden qapu açıla anda
92. Çıqa toqsan toquz yılan sinine
Üşe tolanuban¹⁰³ anuñ tenine
93. Kıyāmete degin şoqalar anı¹⁰⁴
Ki qabr içinde ol ide fiğānı
94. Çün işitdiñ bu sözleri pes¹⁰⁵ iy cān
Şaқın olmayasın şoñra¹⁰⁶ peşimān
95. Kim anuñ¹⁰⁷ vaşfını ger söyleyeydüm
Dün ü gün¹⁰⁸ turmayup şerh eyleyeydüm
96. Kıyāmate degin söylenmeyeydi
Henüz nışfı dağı şerh olmayadı¹⁰⁹
97. İkinci şartı İslāmuñ budur bil
- M123a** Namāzı dürüşüp vaqtı-y-ıla kı1¹¹⁰
98. Çün İslām şartınuñ bildüñ ikisin
Eger diñler-iseñ diyem¹¹¹ hepinin
- İ66a** **Faşlu's-Şartu's-Sālis**¹¹²
99. İki şartını bildi çün-ki cānıñ
İşit üçünci şartı nedür anuñ¹¹³
100. Üçünci şartı İslāmuñ budur
İşidüp sözüme yahşı nazar kı1¹¹⁴
101. Üçüncisi zekāt virmekdür iy dost¹¹⁵
İşidüp sözümi sen olmağıl süst¹¹⁶
102. Zekāt farz olan virmese iy şāh
Namāzı¹¹⁷ da qabūl itmeye Allāh
103. Rasūlullāh anı şöyle buyurdı
- S98b** Namāzı da qabul olmaya didi

¹⁰² İ, M Namāzı terk idüp qaçanlar öle / Cenāzesi anuñ sinleye qona

¹⁰³ tolanuban: S tola da

¹⁰⁴ S kıyamaduğı tenini yiyeler anı

¹⁰⁵ pes: S-

¹⁰⁶ şaқın olmayasın şoñra: S şaқın-kim şoñra olmayasın

¹⁰⁷ kim anuñ: S namāzuñ

¹⁰⁸ dün ü gün: S, a dün-i gün

¹⁰⁹ dağı şerh olmayadı: S anuñ söylenmeyeydi

¹¹⁰ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹¹¹ diyem: S eydem

¹¹² S nüshasında sehven "sāni" yazılmıştır.

¹¹³ Bu beyit S nüshasında yoktur.

¹¹⁴ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹¹⁵ S Zekāt virmekdür bil anı iy yār

¹¹⁶ sözüme sen olmağıl süst: S sözümi olmağıl şar

¹¹⁷ namāzı da: S namāzın da

104. Kıyâmetde diyiser¹¹⁸ Hâk ta'âlâ
Ne emr idiser aña¹¹⁹ baĸ ta'âlâ
105. Diye-kim anda Qur'an virdim-idi¹²⁰
Rasûl iblâĸ idüp gönderdim-idi¹²¹
- M123b** 106. Ben eyle virdüm-idi çün berâtı¹²²
Namâzi kıluban virüñ zekâtı
107. Bunuñ ikisiyle dîn kâ'im olur
Namâz-ıla zekât hem dâ'im olur¹²³
108. Çü bir yirde ikisin añdum-ıdı
Size ol vech-ile gönderdüm-idi¹²⁴
109. Ayırmadum-ıdı hem¹²⁵ bir birinden
Zekâtı ayırduñuz niçün yerinden
110. Çün ayırduñuz anı dutmadıñuz
Buyurduĸum gibi hem itmediñüz¹²⁶
111. Zekâtı virmeyüp geldiñüz illâ
Namâziñuz ĸabûl itmezem¹²⁷ ašlâ
112. Zebânilere emr idem tütalar¹²⁸
İledüben¹²⁹ cehenneme atalar
113. Şu kim men' idüben virmez zekâtı
Kıyâmetde bulamaz¹³⁰ ol necâtı
114. Zekâtı virmese bir kişi iy cân
Bütün olmaz anıñ İslâmı inan
- İ66b** 115. Niçün virmeye kişi ol¹³¹ zekâtı
Ki tâ bula¹³² zekât-ıla necâtı
- M124a** 116. İşit imdi saña şerĸ eyleyeyüm¹³³
Ki her cinsüñ zekâtın söyleyeyüm¹³⁴
117. İşidüp tâ anı bir bir bilesin
Hâĸĸuñ ki emrini dutup hoş olasın¹³⁵
- S99a** 118. İki yüz aĸçada biş aĸçadır bil

¹¹⁸ diyiser: İ, M ediser

¹¹⁹ aña: S-

¹²⁰ virdim-idi: S virmedüm mi

¹²¹ gönderdim-idi: S göndermedüm mi

¹²² S Pes öyle virmedüm miydi yaraĸı

¹²³ Bu beyit S nüshasında yoktur.

¹²⁴ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹²⁵ hem: S-

¹²⁶ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹²⁷ itmezem: S itmedüm

¹²⁸ tütalar: İ, M dutalar

¹²⁹ İledüben: İ, M illâ tütuban

¹³⁰ bulamaz: İ, M bulumañ

¹³¹ virmeye kişi ol: S virmeyeler kişiler pes

¹³² ki tâ bula: S tâ bulalar

¹³³ eyleyeyüm: İ, M eyleyeniñ

¹³⁴ İ, M zekâtıñ aĸçasuñ ta'yin eyleyeyiñ

¹³⁵ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

- Yigirmi biş olur biñde ve hem¹³⁶ bil
 119. Gel inşāf eyle imdi iy qarındaş
 Kıyāmetde günahlarıñ olur¹³⁷ fāş
 120. Kim Allāhu ta‘ālā Rabbu’r-Raḥmān
 Saña biñ aqça vire kıla iḥsān
 121. Diye kim iy kulum ben saña virdüm
 Saña biñ aqça virüben toyurdum
 122. Yigirmi bişini¹³⁸ girü baña vir
 Ḥaḳıḳat ehlinüñ gir yoluna gir¹³⁹
 123. Eger dutar-isañ emrümi bunda
 Saña eyelükler ideyüm ben anda¹⁴⁰
 124. Eger emrüme benim¹⁴¹ uymaz-isañ
 Yigirmi bişi¹⁴² biñde virmez-iseñ
 125. Kıyāmetde yüzüne baqmayam ben¹⁴³
 Seni cennetüme iletmeyem ben¹⁴⁴
 126. Zebānilere diyem tiz tütalar¹⁴⁵
 Sürüyüp¹⁴⁶ cehenneme seni¹⁴⁷ atalar
 127. Ḥaḳuñ emri çü böyledür bilesin
 Zekātuñ virüp şoñra şāz olasin¹⁴⁸
 128. Bilürsin mālını şoñra el yir
M124b Ki fırsat elde iken dirme sen vir¹⁴⁹
 129. Eger men¹⁵⁰ ider-iseñ bunda iy cān
 Kıyāmetde kılasın¹⁵¹ qaḫı efgān
 130. Zekāti virmeseñ oda aḫarlar¹⁵²
 Ḳamusın¹⁵³ kızdırıp alnuña¹⁵⁴ başarlar¹⁵⁵
S99b 131. İderler¹⁵⁶ ki daduñ bu¹⁵⁷ gencüñüzden

¹³⁶ ve hem: S-

¹³⁷ olur: S ola

¹³⁸ bişini: İ, M bişin

¹³⁹ İ, M benim-çün vire saña gine üleşdür

¹⁴⁰ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁴¹ benim: S bunda

¹⁴² bişi: İ, M bişin

¹⁴³ ben: İ, M beñ

¹⁴⁴ ben: İ, M beñ

¹⁴⁵ diyem tiz tütalar: S emr idem dutalar

¹⁴⁶ sürüyüp: S sürüben

¹⁴⁷ seni: İ-, M-

¹⁴⁸ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁴⁹ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁵⁰ men’: S-

¹⁵¹ kılasın: İ, M kıla

¹⁵² virmeseñ oda aḫarlar: S virmezseñ seni oda atalar, İ virmeseñ oda aḫarlar

¹⁵³ Ḳamusın: S ḫamuda

¹⁵⁴ alnuña: İ alnuna

¹⁵⁵ başarlar: S başalar

¹⁵⁶ iderler: İ ideler

¹⁵⁷ bu: S-

O dünyâda şu¹⁵⁸ tatlu rencüñüzden
 132. Ki bir miskine virmezdiñüz anı
 Zekâtı n'itdünüz¹⁵⁹ Hâk¹⁶⁰ baħşı¹⁶¹ kâni
 133. Zekâtın çü¹⁶² gümüşiñ¹⁶³ bildün iy cân
 İşit altun zekâtın olma nâdân

İ67a

134. Yigirmi mişkal altun olsa gel gör¹⁶⁴
 Buçuĸ¹⁶⁵ mişkalini Allâh-ıçun vir
 135. Ve illâ Şeyh Fahrüddin buyurmuş
 Risâlesinde ol şöyle ĸayırmış
 136. Ki borcından ziyâde aħî vire¹⁶⁶
 İki aĸça ve hem buçuĸ da vire¹⁶⁷

M125a

137. Çün altunuñ zekâtın¹⁶⁸ bildün iy cân
 Vir anı Hâk yolına olma tuĸyân
 138. İşit gine¹⁶⁹ biraz şerh eyleyeyin
 Ki ĸayvanât zekâtın¹⁷⁰ söyleyeyin
 139. Otuz şığırda vir bir yař¹⁷¹ tanayı
 İşit daħı diyeyüm hem deveyi¹⁷²
 140. Ki biş deveniñ¹⁷³ zekâtı bir ĸoyundur
 Yigirmi bişe varınca ĸoyundur
 141. Yigirmi bişde vir bint¹⁷⁴ maħzâı
 Eger virmez iseñ Hâk ola ĸâzî
 142. Ölmeyem ĸalam mı sen şanursın
 Zekâtın virmez iseñ utanırsın¹⁷⁵
 143. Çün anı bildünüz işit ĸoyundan¹⁷⁶
 Zekâti nicedür diñleñ siz andan¹⁷⁷
 144. Ki kırĸ ĸoyunda bir ĸoyun viresin
 Çü yüz yigirmi bire iresin¹⁷⁸

S100a

¹⁵⁸ dünyâda şu: S dünyâdaki

¹⁵⁹ n'itdünüz: İ, M niteñüz

¹⁶⁰ ĸaĸ: S çü

¹⁶¹ baħşı: S, M yaħşı

¹⁶² çü: S-

¹⁶³ gümüşiñ: İ, M gümisiñ

¹⁶⁴ olsa gel gör: İ, M olursa

¹⁶⁵ buçuĸ: M, İ bir buçuĸ

¹⁶⁶ ziyâde aħî vire: S daħı ziyâde vire

¹⁶⁷ buçuĸ da vire: S buçuĸdan bile

¹⁶⁸ zekâtın: S-

¹⁶⁹ gine: S-

¹⁷⁰ zekâtın: İ zekâtiñ

¹⁷¹ yaş: İ, M yaşında

¹⁷² M, İ İřidürseñ diyeyin beñ deveyi

¹⁷³ deveniñ: S deve

¹⁷⁴ bint: İ, M nît

¹⁷⁵ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁷⁶ ĸoyundan: S ĸoyunda

¹⁷⁷ andan: S anı da

¹⁷⁸ İ, M pes andan dört yüze deĸin iresin

145. O vaktın iki koyun virile
Pes andan iki yüz bire irile¹⁷⁹
146. Orada üç koyun çün viresin¹⁸⁰
Pes andan dört yüze degin göresin
147. Koyun¹⁸¹ dört yüze¹⁸² iricek iy cān
Vir¹⁸³ anda dört koyunu olma nādān
- M125b 148. Pes andan şöıra anı sen¹⁸⁴ bilesin
Ki yüz koyunda bir koyun viresin¹⁸⁵
149. Keçi dağı çü¹⁸⁶ koyun gibi¹⁸⁷ yeksān
Bularuñ¹⁸⁸ vir zekātın olma tuğyān
150. Kişi çün Haq emrine uymaq gerekdür
Zekātın bunlaruñ virmek gerekdür¹⁸⁹
151. Ki bir kişi Haqqa imān getürse
Namāzını dağı komasa kılsa
152. Pes andan şöıra zekāt farz olsa¹⁹⁰
Zekātın virmeyüben benlik itse¹⁹¹
153. Qabül olmaz 'ibādeti bil anuñ
Muhaqqak bil bunı gider gümānuñ
- i67b 154. Çün İslām şartınuñ üçini bildüñ
Eger dutar olursañ haqqı bulduñ¹⁹²
155. İşit dördüncü şartını söyleyeyin¹⁹³
Nedür anı saña şerh eyleyeyin
- Faşlu'ş-Şartu'r-Rābi'**
156. Bil İslām şartınuñ dördüncisini¹⁹⁴
Oruç tutmaqdur bilgil sen anı¹⁹⁵
- S100b 157. Müsilmān olana farzdur muhaqqak¹⁹⁶
Oruç tutmayanı redd idiser¹⁹⁷ Haq
158. Müsilmān olsa kişi mü'min olsa

¹⁷⁹ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁸⁰ Orada üç koyun çün viresin: İ-, M-

koyun: S koyunuñ

¹⁸² yüze: İ, M yüz

¹⁸³ vir: M vire

¹⁸⁴ anı sen: İ, M sen anı

¹⁸⁵ Ki yüz koyunda bir koyun viresin: İ-, M-

¹⁸⁶ çü: S-

¹⁸⁷ gibi: S gibidür

¹⁸⁸ bularuñ: İ, M bunlaruñ

¹⁸⁹ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

¹⁹⁰ zekāt farz olsa: S farz olur iy cān

¹⁹² dutar olursañ haqqı bulduñ: İ, M dutarsañ üç haqqı bildüñ

¹⁹³ şartını söyleyeyin: M şartı, İ söyleyeyin, S şartını saña söyleyeyin

¹⁹⁴ dördüncisini: İ, M dördüncisi baq

¹⁹⁵ Oruç tutmaqdur bilgil sen anı: İ-, M-

¹⁹⁶ Müsilmān olana farzdur muhaqqak: İ-, M-

¹⁹⁷ idiser: S ider

- M126a** Zekâti virüben biş vaqtı¹⁹⁸ kılsa
 159. Oruç ayını tütmasa 'abesdür
 'İbadetleri bir qurı¹⁹⁹ hevesdür
 160. Yarın Hâk cem' ider yoĥsul bayı
 Muşavver olısdur oruç ayı
 161. Oruç ayı gele çün-ki 'ayānı²⁰⁰
 Temessül idüben şekl-i cüvānı²⁰¹
 162. Anuñ günden münevver ola yüzi
 Bu ola²⁰² anda anuñ diñle sözi
 163. Diye yā Rāb beni çün-kim²⁰³ yaratduñ²⁰⁴
 Yaradup²⁰⁵ baña hem hoş²⁰⁶ 'izzet itdün
 164. Beni dünyāya gönderdüñ ilāhī
 Ki ĥurmet ideler ol²⁰⁷ ĥalk kemāhī
 165. Niceler baña 'izzet itmediler
 Ki ĥurmet idüp oruç tütmediler
 166. Melül oldılar-ıdı varduğuma
 Sevindiler-idi hem gitdügüme
M126b 167. Ki düşmāndur baña²⁰⁸ anlar ilāhī
 Bugün ĥaĥkıımı alı virgil²⁰⁹ kemāhī
 168. Buyur anları varayın bulayın
 Elümle anları oda şalayın
 169. Oruç ayına destür vire ol şāh
 Var imdi düşmānıñ bul diye Allāh
S101a 170. Gele maĥşer yerine oruç ayı
 Gezüben araya yoĥsul bayı
İ68a 171. Şular²¹⁰ kim orucı dutmadılardı
 Ya dutup aña²¹¹ 'izzet itmedilerdi²¹²
 172. Anuñ geldüğine yerindilerdi
 Çıkup gitdügüne sevindilerdi²¹³
 173. Alınlarına²¹⁴ yazılmış olalar

¹⁹⁸ virüben biş vaqtı: İ, M virüp namāzı

¹⁹⁹ qurı: S quru

²⁰⁰ 'ayānı: S 'ayāna

²⁰¹ cüvānı: S cüvāna

²⁰² bu ola: S n'ola

²⁰³ beni çün-kim: İ çün-kim beni

²⁰⁴ yaratduñ: İ yaratdım

²⁰⁵ yaradup: İ, M yaraduban

²⁰⁶ hoş: İ-, M-

²⁰⁷ ol: S o

²⁰⁸ düşmāndur baña: İ, M düşmanumdur

²⁰⁹ alı virgil: İ, M alı vire

²¹⁰ şular: İ, M şunlar

²¹¹ aña S-

²¹² Bu mısra, vezne uymuyor.

²¹³ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

²¹⁴ alınlarında: İ, M ellerinde

174. Yazılmış-kim görüñ çirkin huyına
 Ki hürmet²¹⁵ itmedi oruç ayına
 175. Anı dutmadı Hakk'a oldı²¹⁶ 'āṣī
 Ki kaṭrān oldı anıñ-çün libāsı
 176. Melül oldıardı geldüğine
 Sevindiler-idi hem gitdüğine²¹⁷
 177. Oruç ayına düşmān oldı anlar²¹⁸
 Hakk'a 'āṣī ve tuğyān oldı bunlar
 178. Alınlarında bu yazılmış ola²¹⁹
 Hemān mermer gibi kazılmış ola
 179. Oruç ayı²²⁰ bunlara çün ola²²¹ tüş
 Yazıların okuyuban tuta hoş
 180. Kamusun cem' idüp maḥşer yerinde²²²
 Tamuya sürüyüp ala gide anda²²³
 181. Bularuñ²²⁴ cümlesin tamuya ata
 Bedenlerin cehennem odı duta
 182. Oruç ayı çün andan döne gide
 Varup ol²²⁵ hazretine secde ide
 183. Bu kez diye²²⁶ ilāhī virgil anı
 Ki gönderdüñ-idi dünyāya beni
 184. Olar²²⁷ kim baña 'izzet eylediler
 Oruç tutup yürekler tağladılar
 185. Ki şāz oldılar-ıdı varduğuma
 Melül oldılar-ıdı²²⁸ gitdüğüme
 186. İlāhī anları cümle şağışla²²⁹
 Kamusun anlarıñ baña bağışla²³⁰
 187. Anları cennete alup gideyin
 Kamu yirlü yerine iletetin²³¹
 188. Buyura oruç ayına ol Allāh

M127a

S101b

M127b

M128a

²¹⁵ hürmet: İ medh, M [hur]met

²¹⁶ Hakk'a oldı: İ oldı Hakk'a

²¹⁷ Bu beyit S nüshasında yoktur.

²¹⁸ anlar: S bunlar

²¹⁹ Alınlarında bu yazılmış ola: M ellerinde bu yazılmış ola, İ-
²²⁰ ayı: S-

²²¹ çün ola: S ola çün

²²² cem' idüp maḥşer yerinde: S cem' ide maḥşer yerinde

²²³ Tamuya sürüyüp ala gide anda: S Sürüp anda tutmaya ala gide

²²⁴ bularuñ: İ, M bunlaruñ

²²⁵ varup ol: S varuban Hakk

²²⁶ diye: İ, M ide

²²⁷ olar: İ, M onlar

²²⁸ oldılar-ıdı: İ oldılar

²²⁹ şağışla: S bağışla

²³⁰ Kamusun anlarıñ baña bağışla: İ-

²³¹ iletetin: S iledeyin

- S101a** Bağışladım kâmusın ölçü āgāh
 189. Yürü var dostlarıñ maḥşerde bulğil
 Yanıñca cennete bile iletgil²³²
 190. Gele maḥşer yerine oruç ayı
 Arayuban bula yoḥsul bayı
 191. Şular²³³ kim aña ḥurmet itdilerdi
 Ki 'izzet idüp oruç tıtdıladı
 192. Sevindiler idi hem geldigine²³⁴
 Yerindiler idi hem gitdüğine²³⁵
 193. Alınlarında yazılmış olalar
 Görüben kamu ḥalk anı²³⁶ bileler
 194. Ki bir kavm-ı bunlar itdilerdi
 Oruç ayında oruç tıtdıladı²³⁷
 195. Feraḥ-nāk oldıladı geldüğine
 Ki²³⁸ ḡam-nāk oldıladı gitdüğine
 196. Bunlar oruç ayınuñ dostlarıdur
 Bularuñ²³⁹ biliñüz cennet yeridür
 197. Oruç ayı çün²⁴⁰ dostlarını göre
 Kâmusın bunlaruñ bir yere dire
 198. Ki cennete süre gide bunları²⁴¹
 Ve hem ni'mete ḡarḡ ide bunları²⁴²
 199. Daḡı diñle rasūlullāh ne didi
 Oruç tıtanlarıñ²⁴³ ḡaydı neydi
 200. Şularuñ-kim²⁴⁴ 'ibâdet ola işi
 'İvaż cennet olur aña iy kişi
 201. Ve illā kim oruç tıtana²⁴⁵ iy cān
 'İvaż dīdār olur²⁴⁶ sen aña inan
İ69a 202. Rasūlullāh buyurdu çün bu sözi
M128b Oruç tıtanlarıñ²⁴⁷ aḡ ola yüzi
 203. Gel imdi dut oruç ḡafil olma

²³² iletgil: İ, M ilet gel

²³³ şular: İ, M şunlar

²³⁴ hem geldigine: S varduğuma

²³⁵ gitdüğine: S gitdüğime

²³⁶ kamu ḥalk anı: İ, M ḥalk anı kamu

²³⁷ Oruç ayında oruç tıtdıladı: İ, M Oruç ayına ḥurmet itdilerdi

²³⁸ ki: İ-, M-

²³⁹ bularuñ: İ, M bunlar

²⁴⁰ çün: S çü

²⁴¹ bunları: S buları

²⁴² bunları: S buları

²⁴³ tıtanlarıñ: İ, M dutanlarıñ

²⁴⁴ şularuñ-kim: İ, M şunuñ-kim

²⁴⁵ tıtana: İ, M dutana

²⁴⁶ olur: S-

²⁴⁷ tıtanlarıñ: İ, M dutanlarıñ

Ḥaḳḳuñ emrini şıyup cāhil olma²⁴⁸

204. Getür²⁴⁹ şıdḳ-ıla İslām yolın ele²⁵⁰

Ki İslām nūri göñlüñ içre ṭola²⁵¹

205. Dün ü gün²⁵² ḳıl namāzı vir zekātı

Cehennemden bulasın tā necātı

206. Oruç ayına hoş sen²⁵³ ‘izzet eyle

Oruç tut cāniñi nūr-ıla ṭoyla

207. Ki İslām şartınuñ ol da biridür

İnanmayanlarıñ ṭamu yeridür

208. Çü dördin bildüñ İslām şartınuñ hoş

Bu kez bişincisin²⁵⁴ şerḥ ideyin²⁵⁵ uş

Faşlu’ş-Şartu’l-Ḥāmis

209. İşit bişinci²⁵⁶ şartın²⁵⁷ söyleyeyin

Biraz andan daḥı şerḥ eyleyeyin

210. Ki ḥac itmekdür anı bilesin

Gücüñ yiterse ger²⁵⁸ ḥacca varasın²⁵⁹

211. Kişi mü’min olsa²⁶⁰ bula necātı

Namāzı ḳıluban²⁶¹ vire zekātı

212. Oruç ayını ṭutup ‘izzet²⁶² ide

Güci yeterse şoñra ḥacca gide

213. Ḥaḳḳuñ emri bular böyle didü mi²⁶³

Müsilman olana böyle buyurdu mı²⁶⁴

214. Ki İslām şartı²⁶⁵ dört²⁶⁶ olmaz bilesin

Gerek-kim²⁶⁷ ḳamusını işleyesin

215. Ki evvel mü’min olup ḳıl²⁶⁸ namāzı

S102b

M129a

²⁴⁸ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

²⁴⁹ getür: S getüre

²⁵⁰ yolın ele: S yolına gire

²⁵¹ Ki İslām nūri göñlüñ içre ṭola: S İslām nūri göñli içre ṭura

²⁵² dün ü gün: İ, M dün-i gün

²⁵³ ayına hoş sen: S ayına da hoş

²⁵⁴ bişincisin: S bişinciyi

²⁵⁵ şerḥ ideyin: S şerḥ idelüm

²⁵⁶ bişinci: İ bişincinüñ

²⁵⁷ şartın: S şartı

²⁵⁸ ger: İ-

²⁵⁹ ger ḥacca varasın: S göresin

²⁶⁰ olsa: S ola

²⁶¹ ḳıluban: S ḳılup

²⁶² ṭutup ‘izzet: S dutup ḥurmet

²⁶³ bular böyle didü mi: M bulardur böyle buyurdu, İ bunlardur böyle buyurdu

²⁶⁴ Müsilman olana böyle buyurdu mı: İ, M Bulardan birini itmese kişi

²⁶⁵ şartı: S-

²⁶⁶ dört: S dürüst

²⁶⁷ gerek-kim: S gerekli-kim

²⁶⁸ ḳıl: S ḳıla

Zekât²⁶⁹ virüp oruç tüt it²⁷⁰ niyâzi

216. Eger gücün yeterse hacca vargıl

Günâhların gider²⁷¹ hep anda bilgil

217. Gücün yitdüğü ol-durur bilesin

Nice ben didiysem²⁷² anı kılasın

218. Gölüğün ola ve²⁷³ harchıgün ola

Varup gelince²⁷⁴ yine saña²⁷⁵ yola

219. Nafağa evüne gelüp irince²⁷⁶

Cemâ'atuna sen varup gelince²⁷⁷

220. Bu kadar mâlın olsa borçdur bilesin

Gerek niyyet idüp yola giresin²⁷⁸

221. Gidüben²⁷⁹ Hakkun emrine uyasın²⁸⁰

Çamu hac şartların yerinde koyasın²⁸¹

222. Namâzın kıla ve terk itmeye hiç

Ki gönlinden korku gitmeye hiç

223. Diye kim ben Hakkın yolına tırdum

Oğul kız terk idüp ben yola girdüm

224. 'Aceb haccum kabül ola mı yâ Râb

Ki dergâhında²⁸² olam mı muqarreb

225. Bu korku-y-la varup hacca gide²⁸³

Geçen günâhların añup âh ide²⁸⁴

226. Varup anda ticâret itmeye hem

Ki nesne alubanı²⁸⁵ şatmaya hem

227. Döke göz yaşını ide niyâzi

Hacerü'l-esvede hem süre yüzi

228. Dağı hem armağan almaya²⁸⁶ kişi

Hakkun korkusu ola ancak işi

229. Girü eve²⁸⁷ dönicek öyle ide

İ69b

M129b

S103a

M130a

²⁶⁹ zekât: S zekâtı

²⁷⁰ it: S kııl

²⁷¹ gider: S yunur

²⁷² didiysem: İ, M dirsem

²⁷³ ve: S ve hem

²⁷⁴ gelince: S gelinceye

²⁷⁵ saña: S-

²⁷⁶ evüne gelüp irince: S ola ol da irince

²⁷⁷ Cemâ'atuna sen varup gelince: S Cema'atun yeye sen gelince

²⁷⁸ Bu beyit S nüshasında yoktur.

²⁷⁹ gidüben: İ, M gidübeni

²⁸⁰ uyasın: İ, M uya

²⁸¹ koyasın: İ, M kıoya

²⁸² dergâhında: S dergahına

²⁸³ varup hacca gide: S varup hac gide iy cân, M varup ben hacca gide

²⁸⁴ Geçen günâhların añup âh ide: S Günâhların añuban ide giryân

²⁸⁵ alubanı: İ, M alup ya'ni

²⁸⁶ almaya: İ, M hiç almaya

²⁸⁷ eve: S-

- Kim²⁸⁸ āh-ıla için taşın arıda
 230. ‘Aceb haccum qabūl oldu mı diye
 Gice gündüz anıñ kaydını yiye
 231. O teşvīşi çeke eve gelince²⁸⁹
 Gelüben ehl-i beytine irince
i70a 232. Eger böyle²⁹⁰ ider ise bil o kıl
 Olur haccı anıñ mebrūr u maqbūl
 233. Hemān kurtılmış olur²⁹¹ bil sen anı
 Cehennem odına yanmaya cānı
 234. Ve illā şol kişi kim²⁹² Haqqa uymaz
 Ki farz olursa da²⁹³ Mekkeye varmaz
S103b 235. İşt kim ol rasūlullāh ne didi²⁹⁴
 Olaruñ²⁹⁵ nicesi²⁹⁶ kaydını yidi
M130b 236. Didi-kim bir kişi hoş mü’min olsa
 Namāz²⁹⁷ kılup zekātın²⁹⁸ dañı virse
 237. Orucı²⁹⁹ dañı dutsa ol³⁰⁰ kişi
 Anıñ bunlarla³⁰¹ başa çıkmaz işi
 238. Eger hac borç³⁰² oluban varmaz-ısa
 Haqñıñ buyruğına hem³⁰³ uymaz ise
 239. Ya Naşrānī gibi olsun³⁰⁴ dilerse
 Ya Yahūdī gibi olsun dilerse
 240. Budur hükmi Haqñıñ hay hay³⁰⁵ şaķıñıl
 Eger borç olsa gitmege қаpıñıl³⁰⁶
 241. Haqñıñ buyruğı tā gele yerine
 Eger dutmaz iseñ cānuñ yirine³⁰⁷
 242. Kıyāmetde ‘azāba olasın tüş
 İrişe saña anda қatı teşvīş³⁰⁸

²⁸⁸ kim: S ki

²⁸⁹ gelince: S varınca

²⁹⁰ böyle: S öyle

²⁹¹ olur: S-

²⁹² şol kişi kim: S kim şol kişi

²⁹³ olursa da: S olur dañı

²⁹⁴ İşt kim ol rasūlullāh ne didi: S Ol rasūlullāh işit yine ne didi

²⁹⁵ olaruñ: İ, M onlaruñ

²⁹⁶ nicesi: S nice

²⁹⁷ namāz: S namāzı

²⁹⁸ zekātın: S zekātı

²⁹⁹ orucı: M, İ oruç

³⁰⁰ ol: M o

³⁰¹ bunlarla: İ, M bunlar

³⁰² borç: İ bor[ç]

³⁰³ hem: İ-, M-

³⁰⁴ olsun: İ, M olursın

³⁰⁵ hay hay: S ki

³⁰⁶ Eger borç olsa gitmege қаpıñıl: İ, M Eger borcuñ ise sen gide görgil

³⁰⁷ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

³⁰⁸ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

243. Çü³⁰⁹ böyledür Hakkıñ emri³¹⁰ pes inan

Şakın olmayasın şoñra peşimân

244. Bu dünyâ bî-vefâdır bilgil iy cân³¹¹

Yüzüñe güler bir iki gün inân³¹²

245. Ki mağrūr olma buña yarağın kıl

Ölüm haqđdur ölürsin yarağın kıl³¹³

246. Haqa³¹⁴ uymaduğun ne aşşısı ide

Bu mâlin ellere tağıla gide

247. Sen anda çekesin dürlü 'azābı

Cehennemde iderler çok 'itābı³¹⁵

248. Peşimân olasın anda iken çok

Ve illā saña anuñ aşşısı yok

249. Gel imdi bunda iken dürüş iy cân

Ki şoñra kılmayasın zār-efğān

250. Bugün bir işün koma yarına

Ki İslām şartların getür yerine

251. Müsilmân ol yüri kâhillik itme

Ki bu gevherleri yabana atma

252. Eger kul-ısañ Allāhuñ tüt emrin

Belī gör sağlığun şükrini kadrin

253. Ne ğam yersin bu rızq için iy nādān

Seni 'uryān yaratdı hayy ü sübhān

254. Yürü var Hakkā toğrı kul ola gör

Yarınki gün ulu devlet bula gör

255. Eger toğrı Hakkā sen kul olasın

Kul olup Hakkun emrine uyasın

256. Kuluñ kaydını kayurmaz mı sulṭān

Aña bir mertebe virmez mi sübhān

257. Çün İslām şartların bildün iy yār

Anuñ cümlesini tüt yüri nehār

258. Birisin eksük itme iy Müsilmân

Hakkun emri-durur cümlesi inan

259. Eger terk eyleseñ peşimân olursın

Ṭamuda dirilür bunda ölürsin

260. Hele ben didüm aña sen kılasın

Burada söz tamām oldu bilesin

³⁰⁹ çü: İ, M çün

³¹⁰ emri: İ, M emrine

³¹¹ cân: S yār

³¹² bir iki gün inân: S olmaya zinhār

³¹³ Bu beyit İ ve M nüshalarında yoktur.

³¹⁴ Haqa: S Hakuñ

³¹⁵ Bu beyitten sonra İ ve M nüshalarında başka bir eser başlamaktadır.

Sonuç

Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan dinî nitelikli eserler arasında manzum ilmiyhâller önemli bir yer tutar. Manzum ilmiyhâller din ve edebiyatın ortak bir ürünü olması hasebiyle inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra yazıldığı dönemin dil ve kültürü ile ilgili önemli veriler sunan kaynak metinlerdir. Didaktik tarzda yazılan manzum ilmiyhâller aynı zamanda ezberlenmesinin kolay olması yönüyle din eğitiminde de kullanılan eserlerdir.

Şerâ'it-i İslâm adlı manzum ilmiyhâl, Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınması ve İslâmiyet'in kabulüyle başlayan Türkçe tercüme-telif eserlerin bir örneği olması bakımından önemlidir. Eserde İslâm'ın şartları mesnevi nazım şekliyle, didaktik tarzda ve nasihat üslubuyla anlatılmıştır. Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hac fasıllarından oluşan eser, toplamda 260 beyittir. Birinci fasılda; bütün mahlûkatı Allah'ın yarattığını bilmek, onun varlığını kabul etmek ve bütün peygamberlerin onun tarafından gönderildiğine iman etmek gerektiği anlatılmıştır. İkinci fasıl; beş vakit namazın farz olduğundan, namazı cemaatle kılanların peygamberlerle beraber haccetmiş sevabına nail olacağından ve namaz kılmayanların da ahirette cezalandırılacağından bahseder. Üçüncü fasıl; zekâtın farz olduğundan, altın, gümüş ve hayvanların zekâtının neye tekabül ettiğinden bahseder. Dördüncü fasıl; oruç tutmanın farz olduğundan, mahşer yerinde oruç ayının Allah'ın izniyle oruç tutanlara şefaate edeceğinden ve oruç tutmayı kendisine hürmet etmeyenleri cezalandıracağından bahseder. Beşinci fasılda; haccın kimlere farz olduğu, hacca gitmeden önce yapılması gerekenler ve hacda uyulması gereken şartlar anlatılmıştır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalara müstakil olarak konu olmayan eserin, yazma eser kütüphanelerinde bulunan üç nüshası tespit edilmiş ve nüsha farklılıkları gösterilerek tam metni ortaya konulmuştur.

Şerâ'it-i İslâm, dil ve imlâ özellikleri bakımından Eski Türkiye Türkçesi döneminde yazılan diğer eserlerle benzerlik göstermektedir. Eserde kapalı e'nin (ê) yazımı genellikle (i) şeklindedir ancak nüshalar arasında birlik yoktur. Kelime başındaki (t) ünsüzü (d)'ye çevrilmekle birlikte kalın sıradan ünsüzlerde genellikle korunduğu görülmektedir. Ünsüz değişimi olan *k>h* ünsüz değişiminin örnekleri mevcuttur. Eski Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan *-gl* pekiştirme eki, *-UpdUr* belirli geçmiş zaman eki, *-AyIn* teklik 1. şahıs dilek-istek kipi, *-IsAr* gelecek zaman eki, *-IcAk*, *-UbAn* ve *UbAnI* zarf-fiil eklerinin metinde örneklerinin fazlaca bulunduğu görülmektedir. Ayrıca eserde günümüz için arkaik olarak adlandırılan sözcüklerin yanında Eski Türkiye Türkçesi döneminin söz varlığına ait birçok sözcük de bulunmaktadır.

Bu çalışma ile *Şerâ'it-i İslâm* adlı manzum ilmiyhâlin tenkitli metni ortaya konmuş ve eserin yazıldığı dönemin, yani Eski Türkiye Türkçesi döneminin dil ve imlâ özelliklerini gösteren hususlar ifade edilmeye çalışılmıştır. *Şerâ'it-i İslâm* adlı manzum ilmiyhâl, muhteva bakımından dinî konularla ilgili çalışma yapan araştırmacılara, dil ve imlâ özellikleri bakımından da Eski Türkiye Türkçesi dönemiyle ilgili çalışma yapan araştırmacılara bir kaynak konumundadır.

Kaynakça | References

- Aksan, Doğan. *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2018.
- Ali Mohsin. *Mecmû'a-yı Kasâ'id ve Hikâyât (İBB Atatürk Kitaplığı Bel Yz K.001604) (İnceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Arpaguş, Hatice Kelpetin. "İlmihâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/139-141. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aydın, Ahmet. "Bâbürlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Bâbü'r'ün Mübeyyen Der Fıkh'ı". *Usul İslam Araştırmaları* 28 (2017), 149-182.
- Beken, Burak. *İsmâ'îl Habîbî Efendi ve Hırz-ı Cân (İnceleme- metin-sözlük-dizin-tıpkıbasım)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Divli, Feyzullah. *Hikâyât (Giriş, Dil İncelemesi, Transkripsiyonlu Metin, Gramatikal Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 15. Basım, 2015.
- Erkan, Ahmet Serdar. "Yahya Mahlaslı Bir Şaire Ait Bir Nasihatname". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 10/27 (2023), 271-292.
- Gülsevin, Gürer. *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları, 5. Basım, 2020.
- Hikâyât* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 1637).
- Kaya, Muhammet. *Mecmû'a-yı Kasâ'id ve Hikâyât: İnceleme - metin - sözlük - tıpkıbasım*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- İşler, Necati, Muhammed b. İbrahim'in Manzum Şir'atü'l-İslâm Tercümesi (Şir'a-i Manzume) (İnceleme-tenkitli metin). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Kırkıl, Harun. "Türk Edebiyatında Manzum İlmihâl ve Fıkıh Kitapları ile Son Devre Ait Manzum Bir İlmihâl: Manastırlı Mehmet Rifat Bey ve Manzum İlmihali". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 4/7 (2006), 433-476.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları, 2020.
- Közleme, Makbule. "Muhammed Kâmilî Efendi'nin Mecmû'a-i Kasâ'id ve Hikâyât Adlı Eseri Üzerine". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/10 (2016), 262-279.
- Mecmû'â-i Fevâ'id* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7195).
- Mecmû'â-i Hikâyet ve Kasâ'id* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, 1604).
- Memduhoğlu, Adnan. "İlmihâl Edebiyatının Tarihi Serencâmı". *EKEV Akademi Dergisi* 66 (2016), 21-50.
- Tekin, Şinasi. "Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikâyesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 45 (1997), 150-194.
- Türker, Tülay Işık. *İBB Atatürk Kitaplığı Mecmû'a-i Kasâ'id ve Hikâyât (İnceleme-Metin)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.